

ІВАЩЕНКО

Анна Володимирівна
annaiivah@ukr.net

ВОЛОШИНА

Оксана Володимирівна
Okss.lee5@gmail.com

МОЛОЧЕНКО

Вікторія Валеріївна
rubchuk@bigmere.netк.е.н., доцент кафедри, Вінницький
національний аграрний
університетк.філ.н. доцент, Вінницький
національний аграрний університетк.пед.н., ст.викладач, Вінницький
національний аграрний університет

УДК 338.48-44(1-87):330.111.4(477)

МІЖНАРОДНИЙ ТУРИЗМ ЯК СКЛАДОВА ПРОДУКТИВНИХ СИЛ УКРАЇНИ

INTERNATIONAL TOURISM AS COMPLEX OF PRODUCTION FORCES OF UKRAINE

Стаття присвячена міжнародній туристичній активності, що відбуваються на національних територіях. "Міжнародний туризм" визначається як соціально-економічна категорія. У статті аналізуються особливості світового ринку послуг, сучасні тенденції розвитку світової економіки в цілому та індустрія туризму як її складової, при цьому особлива увага приділяється процесу глобалізації. Розглянуто міжнародний туризм під впливом процесів глобалізації та інтеграції.

* * *

Статья посвящена международной туристической активности, происходящие на национальных территориях. "Международный туризм" определяется как социально-экономическая категория. В статье анализируются особенности мирового рынка услуг, современные тенденции развития мировой экономики в целом и индустрия туризма как ее составляющей, при этом особое внимание уделяется процессу глобализации. Рассмотрены международный туризм под влиянием процессов глобализации и интеграции.

* * *

Introduction. The article deals with international tourism activity in the processes taking place in national territories. "International tourism" is defined as a socio-economic category. The international tourism under the influence of processes of globalization and integration, which acquires the most dynamic development and becomes one of the influential factors on which the growth of the economy depends is considered.

Purpose. The emphasis is on the problems of integration processes of international tourism development, its peculiarity is revealed and the prospects of European integration of Ukraine in this area are determined.

Results. The article analyzes the geopolitical aspects of the development of international tourism in Ukraine as a global phenomenon that carries out economic, social and international-political action. The potential of world tourist flows as factors of geopolitical influence, the structure of which reflects and influences tendencies of the international interaction is revealed. It has been found that over the past decade, Ukraine has become an attractive tourist destination, which, according to the number of international tourist arrivals (about 25 million), has become one of the top ten most visited countries in the world.

Conclusion. It is established that the current dynamics of the international tourist flow in Ukraine is characterized by a sharp decrease in the volume of international visitors, a decrease in the rates of development of tourist activity and the reformatting of the spatial structure of the entrance and exit tourist flow. It is concluded that international tourism is not only the recipient of international relations, but also an active political actor who can become a channel for establishing international trust and cooperation.

Ключові слова: міжнародний туризм, глобалізація, туристична індустрія, інтеграція, ринок туристичних послуг, фактори розвитку туризму, туристичні потоки, туризм, туристичні продукти, економіка, вплив, соціалізація, комунікація, продуктивні сили, міжнародний туризм, категорія

Ключевые слова: международный туризм, глобализация, туристическая индустрия, интеграция, рынок туристических услуг, факторы развития туризма, туристические потоки, туризм, туристические продукты, экономика, влияние, социализация, коммуникация, производительные силы, международный туризм, категория

Keywords: international tourism, globalization, tourism industry, integration, market of tourist services, factors of tourism development, tourist flows, tourism, tourist products, economy, influence, socialization, communication, productive forces, international tourism, category

ВСТУП

Ті зміни, які відбуваються у житті сучасного суспільства, підводять людство в цілому до якісно нових і незвичних умов забезпечення підвалин соціально-економічного розвитку і звичайно, добробуту. Вони зачіпають життєво важливі для розвитку суспільства сфери функціонування держави. Особливою мірою здатним вирішити багато чого з внутрішніх проблем (такі як безробіття, економічна і фінансова нестабіль-

ність тощо) та зміцнити стан країни на світовому ринку і, більше того, підвищити її імідж вважається туризм. Практика підтверджує, що туризм є першою за дохідністю галуззю світової економіки. За прогнозами Всесвітньої туристичної організації (ВТО), кількість міжнародних туристичних поїздок у 2020 р. зросте вдвічі, а доходи від міжнародного туризму сягнуть 1,6 млрд. дол. США. Помічено, що в країнах, які проходять етап трансформації економічної системи, по-

ліпшення стану економіки настає тим швидше, чим оперативніше і якісніше запроваджуються основи для зовнішнього і внутрішнього туризму.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Динамічний процес суспільних перетворень в Україні та реформування економічних відносин актуалізували проблему її рекреаційно-туристичного комплексу і подорожей населення до інших країн. Але неможна стверджувати, що вона постала тільки в останні роки ХХ ст. і тому не має прийнятних науково обґрунтованих рішень. Методологія розробки і практики реалізації державної та регіональної політики рекреації та туризму знайшла відображення у дослідженнях М. Долішнього, В. Євдокименка, В. Кравціва, М. Габреля, Л. Гриніва, П. Жука, С. Трохимчука, В. Мацоли та ін., але всі вони розглядали туризм як галузь виробництва, чи то вид економічної діяльності, і як різновид відпочинку. Але певною мірою випускався з виду той факт, що феноменальний успіх туризму обумовлюється і обставиною задоволення постійних прагнень людства пізнати навколишній світ.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Для багатьох туризм стає вже не розкішшю, а природною необхідністю. Тому виникає потреба в поглибленому дослідженні саме цього аспекту туризму, особливо у зв'язку з реалізацією людиноцентричної концепції розвитку.

РЕЗУЛЬТАТИ

Як відомо, людина уособлює широкий спектр закономірностей природи, соціуму та культури. Усе це відбивається на її потребах і вимогах їх задоволення. Узагалі, коли йдеться про потреби, то як правило, мають на увазі потреби особистості. Але суб'єктами потреб можуть бути спільноти людей найрізноманітніших масштабів і видів.

Щодо особистості, то їй притаманні численні потреби, зміст яких відтворює групування останніх на первинні і базові. До первинних належать біосоціальні потреби у раціональному харчуванні, комфортному житті, високоякісних речах і послугах масового споживання, здоровому і природному середовищі проживання, добре організованій і ефективній охороні здоров'я тощо. Зрозуміло, що навіть найбільш оптимальне і ефективне задоволення основних біосоціальних потреб само по собі не перетворює людину на істинно людську істоту, на повноцінну особистість. Споживання як таке не може бути істинним змістом і метою життя людини, воно являє собою важливу, але тільки необхідну передумову для формування, виявлення і вдосконалення здібностей і талантів людини. Вивільнення енергії і таланту, розвиток творчої діяльності не можливе без практичного досягнення соціальної справедливості, участі кожного громадянина в економічному і державному управлінні, підвищенні творчого компоненту праці.

Виокремлені соціальні потреби відносять до базисних. Щоб мати ці блага, люди повинні їх виробляти безпосередньо або опосередковано. Праця є одвічною природною необхідністю, без неї не було б можливе саме людське життя. Але реальним каталізатором діяльності людини є не об'єктивні потреби самі по собі і не суб'єктивні бажання і цілі, відірвані від повсякдень-

ного життя, а єдність того й іншого. Підґрунтям цього поєднання є факт економічної відокремленості кожної людини відносно інших людей, чужих сімей, спільнот і суспільства в цілому. На щоденний хліб кожен повинен заробляти самостійно. Економічне відокремлення особистості детермінує економічне відмежування кожної сім'ї відносно інших сімей, спільнот, людей і суспільства загалом. Слід зробити також ще одне доповнення: потреби тотальні, тобто їх мають усі члени суспільства без винятку – як працюючі, так і ті, хто ще або вже не працює.

Отже, з одного боку, існує людина з усім своїм споживчим фондом, який склався наданий час, а з іншого – їй протистоїть світ речей і послуг, кожна з яких має певну споживчу вартість, тобто вже перебуває в певному об'єктивному відношенні до його потреб. За умови постійної наявності потреб їх задоволення постає як функція доходів індивіда особисто. Якщо розгорнути цю відносно просту залежність у реальну і субпідпорядковану, то рівень задоволення потреб працюючої особи визначається оцінкою його праці. Економічні інтереси дітей задовольняє сім'я та спеціальні суспільні організації, пенсіонерів – результати минулої праці, сім'я і також суспільні організації. Постає, з погляду вирішення проблеми задоволення потреб і забезпечення тим самим необхідного рівня добробуту, здавалося б, просте завдання – організація трудової діяльності людини в часі і просторі в такий спосіб, щоб участь у ній працездатної особи гарантувала отримання коштів, достатніх для задоволення поточних і майбутніх потреб самого працівника і непрацюючих його членів сім'ї.

Саме ця формула організації збалансованого суспільного життя не знаходить протягом тривалого часу існування людства повної реалізації як на теренах окремих країн, так і світової спільноти загалом, через що і мають місце об'єктивні соціальні суперечності. Центральне місце серед них займають соціально-предметні суперечності економічного характеру, основними рисами яких є опосередкованість, наявність взаємопереходів матеріального і духовного, від творення всіх аспектів трудової діяльності. Посередником, тобто об'єктом у взаємовідносинах людей один з одним, виступає матеріальне благо, унаслідок чого останнє і є соціально значущим.

Одним із таких омріяних, але не зовсім доступних благ, є культура інших країн, спеціальні знання, оздоровлення під впливом природних чинників конкретної території, набуття адаптивних здатностей до несприятливих умов у певні проміжки часу за межами країни проживання тощо. Задоволення попиту на виокремлені товари і послуги покладено на таку сферу економічної діяльності, як туризм, яка охоплює широкий діапазон видів діяльності, у тому числі міжнародний і внутрішній транспорт, розміщення, громадське харчування, розваги, охорону здоров'я, спорт тощо. За класичним визначенням, туризм є тимчасовим переміщенням людей з місця свого постійного проживання до іншої країни або місцевості в межах своєї країни у вільний час з метою отримання задоволення і відпочинку, в оздоровчих, гостевих, пізнавальних або професійно-ділових цілях, але без виконання оплачуваної роботи у відвідуваному місці. Спроби відійти від цієї сентен-

ції сприймалися і сприймаються до останнього часу [1; 2; 3]. Але жодна з них вичерпно так і не характеризує його як економічну категорію. Концентруючи увагу на туризмі як подорожі з метою відпочинку з виключенням моменту отримання прибутку в час її здійснення, автори залишаються в колі суто економіки, тобто зв'язку цієї категорії зі сферами національного господарства та її впливу на економіку.

Досить влучно охарактеризував туризм російський фахівець його здійснення В. Квартальнов, який назвав його категорією, що «... відчуває сильний вплив економіки і володіє дуалізмом (подвійністю) внутрішньої природи явища...» [4]. Дійсно, туризм, особливо міжнародний, являє собою особливий, масовий вид подорожей і одночасно є діяльністю по їх організації і здійсненню.

Проте ми вбачаємо дуалізм цієї категорії в іншому. На наш погляд, туризм поряд з економічними аспектами є досить складним соціальним явищем. Безумовно, туризм є вагомим джерелом створення робочих місць, розвитку тих територій, де є рекреаційні ресурси і немає перспектив для виробничої сфери тощо. Але треба звернути увагу на інше. Проголошення незалежності України, як і інших республік колишнього СРСР, було відповіддю на виклики, які постали перед людством наприкінці ХХ ст., і передбачало перевертання піраміди пріоритетів в політиці держави. Потреба зближення з рівнем розвитку країн, що задають його динаміку і якість, висунула на авансцену не речовий, а соціальний аспект життя. Це не означає, що матеріально-речова сторона суспільного життя відходить з поля зору владних структур. Просто змінюються підходи до її здійснення, які стають опосередкованими і підпорядковуються соціальній динаміці суспільства.

Нехай і не тривалий за історичними мірками період державної самостійності пострадянських республік засвідчив, що за всієї важливості зміни форм власності на їх теренах та запровадження ринкового механізму господарювання всі зміни кваліфікуються як обширний соціальний процес, який зачіпає інтереси всіх соціальних груп населення. Механізмом забезпечення протікання саме цього соціального процесу визначена соціалізація. За визначенням автора цієї статті, «соціалізація виступає як соціально-економічна категорія, яка являє собою суспільне відношення з приводу підготовки людини до суспільної діяльності і забезпечення їй життя на рівні цивілізаційних стандартів» [5]. Соціалізація – це проникнення у сфери економічної і позаекономічної діяльності таких відносин, що сприяють як поліпшенню добробуту населення безпосередньо, так і опосередковано через формування умов до самовираження людини. За своєю сутністю соціалізація здебільшого пов'язується з формуванням матеріальних передумов до повернення певних груп населення на шлях самостійної і активної трудової діяльності.

Проявом активізації людини виступає, як правило, все зростаюча свідомо творча участь всіх прошарків населення у всіх сферах суспільного життя – економічній, соціальній, політичній, духовній. Якщо бути більш конкретним, то активність людини, особливо працездатної особи, з її системою ціннісних орієнтацій, цільових установок, усвідомленням свого місця в

суспільному житті, системою потреб і інтересів, знаходить відтворення в мірі реалізації нею фізичних і розумових здібностей, знань, умінь тощо. Власне активність розглядається під кутом зору соціальної свободи людини. Тільки у вільної людини є вибір. Проте свобода є не тільки благом для людини, але й важким знаменням долі. Людина не вільна у виборі об'єктивних умов життєдіяльності, але має свободу вибору цілей діяльності.

Міжнародний туризм, як жодне інше явище, пов'язаний зі здобуттям і підтримкою особистості пересічного громадянина. Згідно з визначенням ВТО, туризм являє собою подорож у вільний час, тобто за власним бажанням, і тому є одним із видів активного відпочинку [4]. Якщо зіслатися на Закон України «Про туризм», то він трактує туризм як «тимчасовий виїзд людини з місця постійного проживання з оздоровчою або професійно-діловою метою» [5]. Результати останніх досліджень дійсно засвідчують про те, що здоров'я людини лише на 8-10 % залежить від охорони здоров'я, ще на 20 % – від екологічних умов, ще 20 % – визначаються генетичними чинниками і на 50 % здоров'я людини залежить від образу життя самої людини [5]. Якщо припустити, а помилки в цьому практично не буде, що турист обирає країни тимчасового перебування з прийнятними екологічними характеристиками, то власне туризм у 7 разів більш результативний у підтриманні здорового тону життя від системи охорони здоров'я. Щодо професійно-ділового аспекту туризму, то він безпосередньо спрямований на всебічний розвиток особистості.

Щоб жити і розвиватися, суспільство має виробляти та відтворювати матеріальні і культурні блага. Сучасну систему суспільного відтворення можна охарактеризувати як інноваційне відтворення, основу якого складає нове наукове знання. Головним носієм останнього, поряд із речовими засобами накопичення, зберігання й обробки інформації, має бути людина. Але для цього потрібно, щоб сучасники і нові покоління могли освоїти й використати успадковані продуктивні сили, технології, духовні й моральні надбання, і не тільки на території постійного проживання. Людина повинна бути здатною в широкому розумінні цього слова не тільки сприймати раніше нагромаджені наукові знання, але й узагальнювати та аналізувати їх, і створювати тим самим нові послуги і продукти або змінювати власне середовище й образ суспільного буття.

Хотілося б узяти на себе наукову місію щодо кваліфікації туризму в цілому і міжнародного туризму зокрема якщо не виробником людини, то процесом удосконалення, так би мовити, вже «виробленої» суспільним виробництвом людини. Підвалиною до такого ствердження є відомий всім постулат, за яким виробництво людини охоплює всі життєві процеси – від матеріального до духовного виробництва. Безумовно, тут є певна умовність, оскільки туризм не забезпечує туриста їжею, одягом та іншими предметами споживання в силу виключення факту отримання доходу під час туристичної подорожі. Проте без будь-яких заперечень він сприяє розвитку людини як суспільного індивіда і головної продуктивної сили, а тому є певною мірою процесом відтворення суспільного життя людей. Його результатом не є безпосередньо засоби до життя, а

дещо більше, з чим ми пов'язуємо саме життя або суспільство, тобто людина як носій соціальності. Виключно в такому сприйнятті ми започатковуємо тлумачення туризму як виробництва чи то довиробництва людини, бо його результатом є людина як живий організм із задоволеними потребами специфічного характеру і як носій соціальності, сягнувши апробованого історією розуміння природи і суті таких фундаментальних понять, як праця і власність, розподіл і соціальна справедливість, громадянська культура і свобода особистості.

Нехай і не досить обширні, але достатньо обґрунтовані ствердження щодо туризму дозволяють з певною мірою дискусійності тлумачити туризм як вкладення людиною коштів у себе в цілях збагачення своїх знань та розширення можливостей їх використання. Досить влучно цей момент процесу туризму відтворюється американським економістом Т. Шульцом, хоча і з іншого приводу, який підкреслив, що «люди нарощують свої здібності як виробники і як споживачі шляхом інвестування в самих себе» [5].

Людина ж є головною продуктивною силою суспільства. Надання продуктивним силам якостей відповідності вимогам людиноцентричного розвитку кваліфікується їх соціалізацією. Проста логіка приводить до сприйняття туризмом в якості не тільки і не стільки процесу соціалізації людини, як соціалізації продуктивних сил. Люди як основний елемент продуктивних сил, вступаючи в активну взаємодію з природою, одночасно вступають і в суспільні відносини між собою. Більш того, виключно через механізм відносин стає можливою взаємодія людини з природою із застосуванням інших компонентів продуктивних сил. Зв'язки і відносини, в які незалежно від волі і свідомості вступають люди в процесі матеріального виробництва, визначаються суспільно-виробничими або економічними відносинами.

Тоді є всі підстави визначити туризм як соціально-економічну категорію, яка являє собою суспільне відношення з приводу задоволення як окремої людини, так і групи осіб в рекреаційних, оздоровчих, пізнавальних, професійно-ділових, спортивних, духовних та інших потребах без виконання оплачуваної роботи в країні тимчасового перебування.

ВИСНОВКИ

Із входженням у часовий простір третього тисячоліття людство, як і в минулі роки, шукає шляхи для реалізації соціальних компонентів у розвитку суспільства. Успіхи України в цьому напрямку визначаються насамперед результатом її власних зусиль в різнобічному спектрі заходів. У побудові нової соціально спрямованої системи посилену роль може відігравати і міжнародний туризм. Але для задіяння його потенціалу у розбудовчі процеси щодо покращення добробуту населення потрібно більш об'ємно бачити всю складність розгортання туристичної діяльності. Система туристичних відносин зовсім не зводиться до комбінації її форм та видів. Туристичні відносини – це складна і багатопланова сукупність відносин з різноманітним прояву та реалізації. І, мабуть, з цією статтею теоретичне порозуміння міжнародного туризму робить перші кроки.

Список використаних джерел

1. Виїзд громадян України за кордон за країнами, до яких вони виїжджали, у 2017 році. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
2. В'їзд іноземних громадян в Україну за країнами, з яких вони прибули, у 2017 році. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
3. Игнатъева И.Ф. Пространство потоков: экономический и геополитический анализ туризма. URL: http://www.terrahumana.ru/arhiv/13_01/16_01_21.pdf.
4. Кательний І.М. Інформаційна епоха: економіка, общество и культура. URL: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks.ru/Polit/katel/06.php.
5. Логінов Я. Бути як Ізраїль, або Туризм під ча свійни // Дзеркало тижня. 2017. № 30 (21 серпня).

References

1. The departure of Ukrainian citizens abroad according to the countries to which they left, in 2017. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>. (in Ukrainian)
2. Entry of foreign citizens to Ukraine by countries from which they arrived in 2017 year. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>. (in Ukrainian)
3. Ihnatieva I.F. Flow space: economic and geopolitical analysis of tourism. URL: http://www.terrahumana.ru/arhiv/13_01/16_01_21.pdf (in Russian)
4. Catells M. Information age: economics, society and culture. URL: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks.ru/Polit/katel/06.php (in Russian)
5. Lohin Y. Be as Israel, or Tourism during the war // Mirror of the week. 2017. № 30 (August 21) (in Ukrainian)